

CONTRIBUȚII LA BIBLIOGRAFIA ROMÂNESCĂ VECHIE. O TIPĂRITURĂ A LUI EVGHENIE VULGARIS

Lăcrămioara Manea

Résumé: Cet article met en discussion le problème des livres imprimés qui n'ont pas été décrits dans l'ouvrage monumental de J. Bianu, N. Hodos et D. Simonescu, **Bibliographie de l'ancienne littérature roumaine (1508-1830)**, publié en quatre volumes entre 1903-1944. De nombreux spécialistes ont souligné depuis que diverses publications devaient trouver leur place dans la réédition du catalogue ci-dessus. Il y a des livres dont la publication a été faite par des personnes (rédacteurs scientifiques ou commerciaux, traducteurs, auteurs de préfaces, auteurs d'œuvres dédicatoires), qui avaient divers liens avec le pays ou la culture roumaine.

Dans les collections spéciales de l'Institut de Recherches Éco-Muséales de Tulcea, nous avons mis en évidence cinq ouvrages imprimés, signés en néogrec par des personnalités culturelles roumaines ou des auteurs étrangers, dédiés aux Princes de la Valachie et la Moldavie. Ces ouvrages ont servi de manuels d'enseignement des Académies princières de Jassy et de Bucarest pour l'enseignement des notions de philosophie, de pédagogie ou d'astronomie, disciplines dispensées dans ces établissements d'enseignement culturel.

Il s'agit de: Alexandre Maurocordato Ex Aporrte, **Phrontismata** (Vienne, 1805); Friederich Ch. Baumeister, **Logikē** (Vienne, 1795); Gavriil Kallonas, **Paidagōgia** (Vienne, 1800); Joseph Lalande, **Epitōmē Astronomias** (Vienne, 1803) et Evghénios Voulgaris, **Ē Logikē** (Leipzig, 1766).

Le manuscrit de **La Réflexion** d'Alexandre Maurocordato Ex Aporrte (1636-1709) a circulé tout d'abord parmi les étudiants. Il a été publié plus tard, en 1805, avec le soutien financier du Prince de Moldavie Alexandre Constantin Mourousi.

La traduction du latin au grec de la **Logique** de Baumeister a été imprimée seulement en 1795 et a été dédiée au prince Alexandre Mourousi, pour le soutien accordé aux écoles de la Valachie.

La Pédagogie de Kallonas, qui a circulé en Pays Roumains, est une traduction et une interprétation des écrits pédagogiques du mouvement des Lumières, dédiée au Prince de la Moldavie Constantin Ypsilanti.

On ajoute à la liste des œuvres imprimées dédiées, qui n'étaient pas signalées dans la **Bibliographie de l'ancienne littérature roumaine**, la **Logique** d'Evghénios Voulgaris (1716-1806), considéré comme le plus important érudit du XVIIIème siècle. L'ouvrage a été publié en 1766, mais il avait été préparé antérieurement et avait circulé en manuscrit. Il est le manuel scolaire de logique le plus répandu dans la deuxième moitié du XVIIIème siècle, introduit également dans les Académies princières pour l'étude de la philosophie moderne. Voulgaris a dédié ce traité de logique au Prince de la Moldavie Grégoire Ghika.

Nous pensons que ces livres imprimés peuvent être joints aux vieux livres roumains, car ils appartiennent à l'histoire, du livre, à la culture roumaine et à ses représentants de la deuxième moitié du XVIIIème siècle et du début du XIXème siècle.

Mots clef: livres imprimés dédiés, manuels scolaire, Académies princières, Alexandre Maurocordato Ex Aporrte, Evghénios Voulgaris, **Logique**

Cuvinte cheie: tipărituri dedicatorii, manuale școlare, Academii domnești, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Evghenie Voulgaris, **Logica**

Pentru studierea culturii vechi românești se află la dispoziția specialiștilor un instrument fundamental de referință și de identificare a tipăriturilor noastre și anume **Bibliografia**

românească veche (1508-1830) a lui I. Bianu, N. Hodoș și D. Simonescu, lucrare publicată în patru volume între anii 1903-1944. Urmează în anul 1973 studiul Danielei Poenaru, intitulat *Contribuții la Bibliografia românească veche*, completare care menționează o serie de titluri noi, adăugite, precum și numeroase „îndreptări” pentru altele descrise în *Bibliografia românească veche*¹.

În urma sistematizării și a prelucrării fondului de carte de patrimoniu al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, au fost evidențiate câteva tipărituri moderne, în limba neogreacă, imprimate mai ales în casele de editură din Viena – care puneau în circulație în întreg sud-estul Europei cărți de mare importanță științifică, politică și religioasă – nedescrise în cadrul monumentalei lucrări mai sus menționată.

Putem evidenția două categorii de astfel de lucrări:

1. cărți semnate de personalități culturale românești sau tipărite cu cheltuiala acestora;
2. cărți ale unor autori străini, originale sau traduse în grecește de erudiți profesori ai Academiiilor domnești de la București și Iași, închinată de către editori sau de traducători unor domnitori din Principatele Române.

Înainte de a le aduce în atenție, precizăm că unele dintre aceste tipărituri se regăsesc în paginile unei lucrări de seamă pentru studiul cărților grecești vechi, ea însăși o raritate, anume *Bibliografia greacă* a lui C-tin Erbiceanu, publicată la București în anul 1903. De asemenea, am avut în vedere și cataloagele străine întocmite de Émile Legrand (Paris, 1918-1928) și Dimitrios S. Ghinis (Atena, 1939-1957), care descriu tipăriturile grecești apărute până la 1790, respectiv în intervalul 1800-1863. Pentru descrierea lucrărilor s-au folosit următoarele abrevieri: CRV – Carte românească veche; CR – Carte românească; **EXL**: – Ex-librisuri; f. – foi; [f] – foaie nenumărată; **Î** – Însemnări; **L** – Legătura; **P** – Proveniența; p. – pagini; [p] – pagină nenumărată; pl. – planșe; R – rânduri pe pagină; **SC**: – Stare de conservare.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în anul 1821, un suflu nou a pătruns în instituțiile românești de învățământ cu limba greacă de predare. Cele două Academii domnești au fost așezăminte superioare de cultură, în care s-a predat un învățământ asemenea celui din Italia și Germania, o deosebită importanță fiindu-le acordată științelor pozitive și filosofiei moderne. Tipăriturile grecești, folosite drept manuale de către elevii Academiiilor, au valoare nu numai pentru istoria cărții în sine, ci și pentru istoria culturii românești și a reprezentanților acesteia de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor.

În cadrul primei categorii de cărți, semnalăm o tipăritură a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1636-1709), imprimată în anul 1805 la Viena sub patronajul lui Alexandru Constantin Moruzzi, domn în Moldova între anii 1802-1806 (aceasta fiind una dintre cele cinci domnii din Principate). În cazul reeditării *Bibliografiei românești vechi*, considerăm că această lucrare ar trebui să-și găsească locul cuvenit, dacă apreciem personalitatea autorului și legăturile cu țara ale acestuia.

• Mavrocordat, Alexandru Exaporitul.

Phrontismata / tou eklamprotatou aoidimou Alexandrou Maurokordatou tou Ex Aporrētōn.
– Nûn prōton túpois ekdothénta ânâlōmasi tōu ypsēlotátou kâi eusevesatou Authentou kâi Ēgemonos pásēs Moldoblakhias Kûriou Kuriou Alexandrou Konstantinou Mourouzē Boeboda.

¹ Au fost consultate și studiile ulterioare: Râpă-Buicliu 2000; Iova (coord.) 2004.

- (En Biennē tēs Aoustrias: En tēs Ellēnikē Typographia Geōrgiou Bendotē, 1805). – XIV p., [1] f., 203, [1] p.; In - 4° (22 × 17,5 cm); 35 R (17 × 12,5 cm). - 2 exemplare².

Note generale

Pagina de titlu: ΦΡΟΝΤΙΣΜΑΤΑ // ΤΟΥ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ // ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ // ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ // ΤΟΥ ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ. // Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα ἀναλώμασι τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ // εὐσεβεστάτῳ Αὐθέντῳ καὶ Ἡγεμόνος πάσης Μολδο- // βλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ // ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ // ΜΟΥΡΟΥΖΗ ΒΟΕΒΟΔΑ. // Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀδςρίας. // Ἐν τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφία Γεωργιῷ Βενδότη // 1805 (Fig. 1).

Titlul tradus: *Cugetarea preastrălucitului pururea pomenitului Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Acum prima dată publicată cu cheltuiala preapiosului și preainălțatului Domn și Hegemon a toată Moldovlahia Domnul Domn Alexandru Constantin Moruzzi Voievod. În Viena Austriei. În Tipografia grecească a lui Georgie Vendotti, 1805.*

Descriptori: Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1636-1709), medic și filosof, autor de manuale școlare, născut la Constantinopol.

Text cu tipar negru. Hârtie cu filigran: fragment stemă. Primele 14 pagini sunt numerotate cu cifre romane.

Note de conținut:

- Pagina de titlu;
- Introducere - p. III-VI;
- *Pinax* (Cuprins) - p. VII-XIV: Cartea I cu 164 capitole; Cartea a II-a cu 97 capitole;
- Lucrarea propriu-zisă - p. 1-192;
- Încheiere - p. 193-203.

Marcă tipografică pe pagina de titlu.

Titlu uniform: **Phrontismata (neogrecă) Viena. 1805.**

Responsabilități:

Moruzzi, Alexandru, domn al Moldovei: patronaj, editor comercial.

Vendotti, Georgie: tipograf.

Note specifice

L: ulterioară, din carton presat.

SC: mediocră, cu pagini îmbrunite și ușor atac de carii. Exemplarul cu nr. inv. 32 este incomplet, cu lipsă p. 201 - 203 și pagina finală nenumerotată. Legătura desprinsă (exemplar nr. inv. 33).

EXL: ștampila ex-libris «Biblioteca Colegiului Sf. Sava» (exemplar nr. inv. 32).

P: preluări Biblioteca Academiei Române, 1978.

Lucrarea descrisă are un conținut filosofic și cuprinde cugetări despre moralitate și educație civică. Dintre capitolele Cărții I menționăm: „Despre îngăduință” (cap. 2), „Despre demnitate” (cap. 7), „Despre lingușire” (cap. 48), „Despre lăcomie” (cap. 78), „Despre răbdare” (cap. 146), „Despre cuvânt” (cap. 160). Cartea a II-a conține capitole precum: „Despre ingratitude” (cap. 18), „Despre moarte” (cap. 38), „Despre conștiinciozitate” (cap. 71), „Despre secrete” (cap. 95).

În ceea ce privește autorul, Alexandru Mavrocordat Exaporitul face studii la Academia grecească din Constantinopol, la Colegiul grecesc Sf. Atanasie din Roma, la Universitățile din

² Cote: CRV XIX 32 II; CRV XIX 33 II; Erbiceanu 1903, 180, nr. 112; EB I, 63, nr. 380.

Padova și Bologna. În anul 1665 devine profesor de fizică și filosofie la Academia din Constantinopol și mare orator al Patriarhiei. Este numit dragoman al Porții din anul 1673 și în această calitate a negociat cu împăratul Leopold I tratatul de pace de la Karlowitz (1699). Prin căsătoria cu Sultana Hrisoscoleos, nepoata domnitorului Alexandru Iliș al Moldovei, Alexandru Mavrocordat aparține și istoriei noastre³.

Cât despre opera sa, o altă lucrare, *Istoria sfântă* (București, 1716), se imprimase în grecește sub patronajul fiului domnitor Nicolae Mavrocordat (1714-1716) și al mitropolitului Antim Ivireanul, „spre a se împărți în dar credincioșilor spre mântuirea lor sufletească”⁴. De altfel, operele lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul erau cunoscute, deoarece elevii Academiiilor domnești din București și din Iași învățau în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea retorica, filosofia și teologia după cărțile acestui erudit. Probabil și *Cugetarea* a circulat în manuscris printre studenți, această lucrare ajungând să cunoască lumina tiparului târziu, în anul 1805, cu sprijinul bănesc al domnitorului Alexandru Constantin Moruzzi, după cum se spune în pagina de titlu a cărții.

Exemplarul cu nr. inv. 32 are pe foaia de titlu și un ex-libris, ștampila aparținând Bibliotecii Naționale a Colegiului Sf. Sava. Începuturile acesteia sunt legate de înființarea de către domnitorul Constantin Brâncoveanu a Bibliotecii Academiei domnești din București, la sfârșitul secolului al XVII-lea. În anul 1833, prin aplicarea *Regulamentului de funcțiune a învățământului*, Academia domnească devine «Biblioteca Colegiului Sf. Sava», care primește funcții de bibliotecă națională a Țării Românești și dreptul de depozit legal al tipăriturilor românești⁵.

Precizăm că în colecția de ex-librisuri a bibliotecii noastre se află peste douăzeci de tipărituri ce provin din fosta bibliotecă a Colegiului Sf. Sava. Dintre acestea menționăm:

- Caracaș, Dimitrie, *Poemata medica*⁶ (greacă, latină), Viennae, 1795 (Fig. 2);
- Heineccius, Gottlieb, *Elemente de filosofie, logică și etică*⁷ (română), Buda, 1829;
- Cihac, Jacob, *Istoria naturală*⁸ (română), Iași, 1837;
- Laurian, August Treboniu, *Tentamen Criticum in linguae romanae*⁹ (latină), Viennae, 1840.

O altă problemă care se cere rezolvată la reeditarea *Bibliografiei românești vechi*, și care stă în atenția cercetătorilor, este aceea a tipăriturilor dedicatorii, acele cărți ale autorilor străini închinată domnitorilor din Moldova și Țara Românească.

Trei astfel de tipărituri grecești mai puțin cunoscute, traduse din literatura didactică occidentală și utilizate ca manuale școlare în Academiiile domnești, au fost descrise și publicate¹⁰ în anul 2000, cărțile aflându-se în colecțiile speciale ale Bibliotecii Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

³ Predescu 1940, 532.

⁴ BRV I, 510, nr. 176.

⁵ Ghidul 1970, 128.

⁶ Cota: CRV XVIII 231 II; BRV II, 377, nr. 592; Erbiceanu 1903, 158, nr. 95.

⁷ Cota: CRV XIX 53 II; BRV III, 628, nr. 1420.

⁸ Cota: CR XIX 850 II; BRM I, 694, nr. 12540.

⁹ Cota: CR XIX 433 II; BRM III, 29, nr. 31495.

¹⁰ Manea 2000, 16-19.

Este vorba despre:

▪ Baumeister, Frideric Christian, *Logikē* (neogreacă), En Biennē tēs Aoustrias, 1795. – [6] f., 250 p., [11] f.; In - 8° (22 cm); 28 R (18 × 13 cm)¹¹ (Fig. 3).

Descriptori: Autorul tratatului este Frideric Christian Baumeister (1709-1785), filosof german din școala lui Christian Wolff și fost rector al gimnaziului din Goerlitz. Încă din anul 1756, lucrarea este tradusă din latină în greacă de învățatul Nicolae Varcosis din Ianina, ce vine în Moldova în 1777 ca secretar domnesc al lui Constantin Moruzzi și profesor al fiilor acestuia¹². Traducerea *Logicii* lui Baumeister s-a dat la tipar abia în 1795 și a fost dedicată domnului Țării Românești Alexandru Moruzzi pentru sprijinul dat școlilor din Valahia.

Cartea a circulat și în Transilvania, într-o ediție în limba română tradusă din latinește de către Samuil Micu, fiind publicată la Buda în anul 1799¹³.

▪ Kallonas, Gavriil, *Paidagōgia* (neogreacă), En Biennē tēs Aoustrias, 1800. – XVI, p. 1-533; In - 8° (18 × 12 cm); 29 R (14,5 × 8 cm)¹⁴.

Descriptori: Autorul acestei cărți de morală și pedagogie este Gavriil Kallonas (1724-1795), dascăl la Constantinopol al fiilor unor familii domnitoare fanariote și, apoi, prezent în București ca preceptor. Aici se pare că a elaborat *Pedagogia* pe care a păstrat-o în manuscris până la sfârșitul vieții sale, care survine pe când se afla la Viena ca paroh al ortodoxiei elene. Lucrarea este o traducere și o interpretare după scrierile pedagogice ale englezului Locke și ale spaniolului Gracián. Editori și corectori sunt nepoții autorului, Ignatio și Gheorghios Kallonas, descoperitorii manuscrisului. Cartea este dedicată domnului Moldovei Constantin Ipsilanti, prefața dedicatorie fiind semnată de Gheorghios Kallonas¹⁵.

Traducând opera lockeană, Kallonas a contribuit la înlocuirea operelor pedagogice vechi cu teoria pedagogică iluministă. Manualul, care a circulat și în Țările Române, s-a dovedit util la acea vreme, atât pentru elevi, cât și pentru părinții și profesorii lor.

▪ Lalande, Joseph Jérôme, *Epitomē Astronomias* (neogreacă), En Biennē tēs Aoustrias, 1803. – 2 vol. (XLVIII, [4], 423, [1]p.: 8 pl.; XVI, [2], 443, [1] p.: pl. 9-17); In - 8° (20 cm); 29 R (15 × 9 cm)¹⁶ (Fig. 4).

Descriptori: Contribuția lui Lalande la istoria ideilor și a celei sociale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea este însemnată. A studiat astronomia și avea cunoștințe vaste de chimie, botanică, anatomie și istorie naturală. Cartea sa, după cum reiese din foaia de titlu, a fost tradusă din limba franceză de Daniil Philippidis, profesor al Academiei ieșene între anii 1784-1786 și 1803-1806. Traducătorul, ca să fie sigur că nu lipsesc din manualul său rezultatele unor cercetări noi, care nu erau cunoscute când Lalande își elaborase tratatul, a corespondat cu astronomul francez pentru a-i comunica asemenea rezultate¹⁷. Daniil Philippidis semnează și prefața cărții (p. V-VI) din care aflăm că lucrarea este dedicată domnului Moldovei, aceluiași Alexandru Moruzzi, pentru protecția și încurajarea activității tipografice și a științelor.

¹¹ Cota: CRV XVIII 58 II; Erbiceanu 1903, 164, nr. 98.

¹² Camariano-Cioran 1974, 152.

¹³ BRV II, 416, nr. 622.

¹⁴ Cota: CRV XVIII 59 II; EB I, 6, nr. 33; Camariano-Cioran 1974, 268-271.

¹⁵ Manea 2000, 17-19.

¹⁶ Cote: CRV XIX 60 II (vol. I); CRV XIX 61 II (vol. II); Erbiceanu 1903, 170, nr. 106; EB I, 33, nr. 200.

¹⁷ Camariano-Cioran 1974, 611.

După acest manual didactic erau predate noțiunile de astronomie, disciplină de studiu cuprinsă în programul de învățământ al Academiilor, în contextul epocii.

Aminteam atunci de un tratat de logică¹⁸ al lui Evghenie Vulgaris, identificat ulterior în cadrul Colecției Ioan Olimpia (Kentridis)¹⁹ și pe care îl supunem atenției în acest material, completând astfel lista tipăriturilor dedicatorii nesemnlate în *Bibliografia românească veche*.

▪ **Vulgaris, Evghenie.**

Ē Logikē: Ek palaiōnte kai neōterōn suneranistheisa / upō Eugeniou Diakonou tou Boulgareōs. - Ēkdotheīta spoudēte kai philotimō dapanē toū Ēllogimōtātou kai Ēxokhōtatou en Ītrophilosōphois Kuriou Thōma Mandakasou toū ek Kastorias. - (En Leipsia tēs Saxonias [Leipzig]: Ēn tēs Tupographia toū Breitkopp, étei 1766). - [18] f., 586 p., [10] f.: 1 il.; In - 8° (21 cm), 38 R (17 × 10 cm)²⁰.

Note generale

Pagina de titlu: Η ΛΟΓΙΚΗ // ΕΚ ΠΑΛΑΙΩΝΤΕ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ // ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ. // Ὑπὸ // ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ // ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ. [...]. Ἐκδοθεῖσα // ΣΠΟΥΔΗΤΕ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΙΜΩ ΔΑΠΑΝΗ // τὸ ἐλλογιμωτατὸ καὶ ἐξοχωτάτῳ ἐν Ἰατροφιλοσόφοις // ΚΥΡΙΟΥ // ΘΩΜΑ ΜΑΝΔΑΚΑΣΟΥ // τὸ ἐκ Καστορίας. // Ἐν Λειψία τῆς Σαξωνίας // ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῷ Βρεῖτκοπφ. Ἐτει 1766 (Fig. 5).

Titlul tradus: *Logica adunată din cei vechi și cei noi. De diaconul Evghenie Vulgaris. [...]. Editată cu îngrijirea și cu cheltuiala de cinste iubitoare a preainălțatului și preaexcelentului între doctorii filosofi Toma Mandacaș din Castoria. În Lipsca Saxoniei, în Tipografia lui Breitkopf, anul 1766.*

Descriptori: Evghenie Vulgaris (1716-1806), originar din insula Corfu, este considerat cel mai de seamă cărturar grec din secolul al XVIII-lea, traducător a mai multor manuale occidentale. Toma Mandacaș, grec din Castoria (Macedonia), studiază medicina în Germania²¹ și sprijină imprimarea *Logicii* lui Vulgaris în anul 1766.

Text cu tipar negru. Primele și ultimele două foi sunt albe.

Note de conținut:

- Pagina de titlu;
- *Prospheonisis* (Dedicația autorului către domnitorul Moldovei Grigore Ghica (1764-1766), datată Leipzig, 28 mai 1766. - f. [3-8];
- *Tō anaginoskonti* (Prefața) - f. [9-14];
- *Pinax* (Cuprins) - f. [15-18];
- *Lucrarea propriu-zisă* - 586 p.;
- *Index* - f. [1-8].

Ilustrații: ante f. titlu – gravură reprezentând portretul lui Evghenie Vulgaris în veșmânt monahal; semnată și datată *I: M. Stok ad viv: del: et sculps. Lipsiae, 1766.*

Ornamente: viniere de frontispiciu, viniere finale, inițiale ornate.

¹⁸ Manea 2000, 18 *apud* Camariano-Cioran 1974, 268.

¹⁹ 174 de tipărituri moderne în limba neogreacă, achiziționate în anul 1978, fac parte din această colecție. Cărțile au aparținut fratelui ofertantei, Theodor Kentridis, preot arhimandrit care a slujit la Biserica grecească din orașul Tulcea.

²⁰ Cota: CRV XVIII 237 II; Legrand II, 48, nr. 645.

²¹ Predescu 1940, 511.

Titlu uniform: **Ἐ Λογικῆ (greacă) Lipsca [Leipzig]. 1766.**

Responsabilități:

Toma Mandacaș, filosof: editor științific, editor comercial.

Vulgaris, Evghenie: autor, dedicator.

Ghica, Grigore, domn al Moldovei: beneficiarul dedicației.

Breitkopf: tipograf.

Note specifice

L: originală, din carton, iar cotorul din piele cu cinci nervuri profilate.

SC: mediocră, cu lipsă coperta 1 și cotorul distrus în proporție de 90%; pagini îmbrunite și colțuri file îndoite.

Î: pe foile albe de la începutul și sfârșitul cărții, numeroase însemnări cu cerneală neagră, în limba neogreacă, ilizibile.

P: achiziție Ioan Olimpia, Tulcea, 1978.

Evghenie Vulgaris a studiat teologia și filosofia în orașele Ianina și Padova. Cunoștea limbile italiană, latină, franceză, ebraică și a fost profesor de matematică și filosofie la Ianina, la școala Patriarhiei din Constantinopol și la Academia athonită. A avut ca elevi nume mari, care, la rândul lor, au prelucrat cărți filosofice și au predat în Academii domnești: Iosiph Mesiodax, Gavriil Kallonas, medicul Constantin Caraiannis, Neofit Cafsocalivitis ș.a.²².

În anul 1771, Vulgaris a fost numit bibliotecar al Bibliotecii imperiale ruse, de către împărăteasa Ecaterina a II-a, la recomandarea regelui Frederich cel Mare al Prusiei. A devenit membru al Academiei ruse din Petersburg și a fost hirotonisit arhiepiscop al Astrahanului. A ocupat această funcție până în 1779 când a fost înlocuit cu arhiepiscopul Nichifor Theotokis (1731-1800), fost profesor al Academiei ieșene. În perioada șederii sale în Rusia, Evghenie Vulgaris a tradus în limba greacă *Eneida* și *Georgicele* lui Vergilius, iar în ultimii ani ai vieții a scris diverse lucrări teologice cu caracter polemic²³.

În vederea alcătuirii operei la care facem referire, Vulgaris a tradus în greacă mai multe studii de logică și filosofie, de pildă *Logica* lui Jean Baptiste Duhamel, manualul de filosofie al olandezului Graavesand, *Introductio ad Philosophian* și opera lui John Locke, *An Essay concerning the human Understanding*, traduceri care au rămas, însă, nepublicate²⁴. Sinteză a gândirii europene, eseul lockean este considerat punct de plecare pentru numeroase idei din secolul al XVIII-lea. Pe această gândire avansată se bazează și *Logica* lui Vulgaris, predată în Academii domnești. În acest mod, ideile filosofului englez au putut fi cunoscute de către elevii Academiiilor din Principate.

Lucrarea s-a tipărit în 1766, dar a fost elaborată cu mult înainte și a circulat în manuscris. Ținând seama de faptul că operele filosofice amintite, care au stat la baza *Logicii*, le-a tradus Vulgaris între anii 1740-1750, putem admite că lucrarea lui, predată mai întâi la școala din Ianina și apoi la Academia athonită (1753), a fost elaborată în același interval. În 1764, pleacă în Germania și doi ani mai târziu cartea vede lumina tiparului, cheltuielile de imprimare fiind suportate de către medicul și filosoful Toma Mandacaș. Acesta a avut responsabilități la editarea mai multor tipărituri grecești, precum *Adunare de poezii*

²² Caratașu 1969, 616.

²³ Caratașu 1969, 617.

²⁴ Camariano-Cioran 1974, 268.

*encomiastice*²⁵ (Lipsca, 1777), compuse de Nicolae Vellara și dedicate domnului Țării Românești Alexandru Ipsilanti.

Tratatul este complex din punct de vedere al conținutului, cu numeroase capitole care abordează formele logice fundamentale precum noțiunea, judecata și raționamentul, principiile gândirii și ale cunoașterii etc. Deși nu reprezintă un sistem filosofic propriu, ci o expunere critică a gândirii apusene din secolul luminilor, lucrarea a fost apreciată în acea perioadă, fiind cel mai răspândit manual școlar de logică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. A fost primul suport de curs prin care s-a introdus în Academiiile domnești studiul filosofiei moderne, fiind urmat de *Logica* lui Baumeister.

Logica lui Vulgaris era cunoscută la Iași înainte de 1766; la fel era cunoscut manualul, de profesorii Academiiilor, și după tipărirea lui. Cercetătoarea Ariadna Camariano-Cioran amintește despre acuzarea lui Iosiph Mesiodax, la 1775, că nu folosea la cursul său de la Academia ieșeană *Logica* lui Vulgaris, pe care o găsea depășită din punct de vedere al fondului și improprie în ceea ce privește forma²⁶.

Am amintit că beneficiarul dedicației autorului este domnitorul Moldovei Grigore Ghica: *Preapiosului și preainălțatului Domnitor, Domnului meu Domn Grigorie Alexandru Ghica Voievod, Preamărețului Hegemon a toată Moldovlahia* (Fig. 6), prefață dedicatorie care urmează imediat după foaia de titlu a cărții.

Criteriile de selecție după care o publicație poate fi considerată ca aparținând sau nu bibliografiei noastre vechi sunt, după cum se știe, nu numai teritoriul, naționalitatea autorului sau limba textului, ci și destinația sau beneficiarul cărții, precum și legăturile variate pe care le putea avea cu țara sau cultura noastră vreunul din personajele ce luau parte la publicarea cărții: patron spiritual, editor științific sau comercial, traducător, dedicator, prefațator etc. Astfel, o serie de lucrări au fost descrise în *Bibliografia românească veche* printr-o largă interpretare a acestor criterii, rămânând în afară publicații care au, fără îndoială, o strânsă legătură cu viața și cultura poporului nostru.

În concluzie, considerăm că aceste tipărituri grecești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pot fi alăturate cărților vechi românești, deoarece am demonstrat că ele aparțin deopotrivă istoriei și culturii românești din perioada fanariotă.

²⁵ BRV II, 223, nr. 411; Erbiceanu 1903, 121, nr. 73.

²⁶ Camariano-Cioran 1974, 560.

Bibliografie

- BRM I, II, III, IV *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, I – 1984; II – 1986; III – 1989; IV – 1996, București.
- BRV I, II, III, IV I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, I – 1903; II – 1910; III – 1936; IV – 1944, București.
- EB I Dimitrios S. Ghinis, *Elenikè bibliographia (1800 -1863)*, I, Atena, 1939.
- Legrand II Émile Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle (1701-1790)*, II, Paris, 1928.

Ghidul bibliotecilor din România, 1970, București.

- Camariano-Cioran, A. 1974, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki.
- Caratașu, M. 1969, *Un catalog necunoscut al Bibliotecii Mănăstirii Hurezu*, BOR 87, 5-6, 590-625.
- Erbiceanu, C. 1903, *Bibliografia greacă. Cărțile grecești imprimate în Principatele Române în epoca fanariotă și dedicate domnitorilor și boierilor români*, București.
- Iova, M. (coord) 2004, *Bibliografia românească veche: îmbogățită și actualizată*, I - (A-C), Târgoviște.
- Manea, L. 2000, *Contribuții la activitatea Academiilor domnești din București și din Iași. O tipăritură a lui G. Kallonas*, Steaua Dobrogei 6-7, Tulcea, 16-19.
- Poenaru, D. 1973, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște.
- Predescu, L. 1940, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc: Oameni și înfăptuiri*, București.
- Râpă-Buicliu, D. 2000, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați.

Lăcrămioara Manea
Institutul de Cercetări Eco-Muzeale,
Str. 14 Noiembrie, nr. 1 bis,
820009, Tulcea,
România
lacramanea@yahoo.com

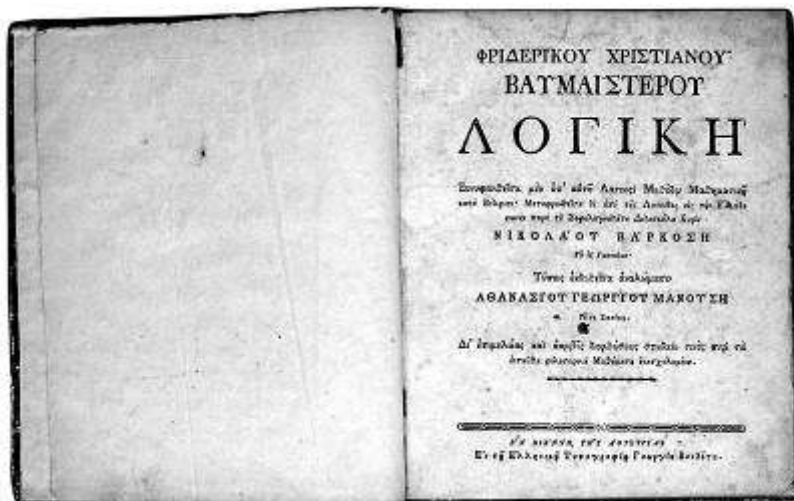

Fig. 3. Pagina de titlu – Friederich Ch. Baumeister, *Logikē* (Viena, 1795).
 Fig. 3. La page de titre – Friederich Ch. Baumeister, *Logikē* (Vienne, 1795).

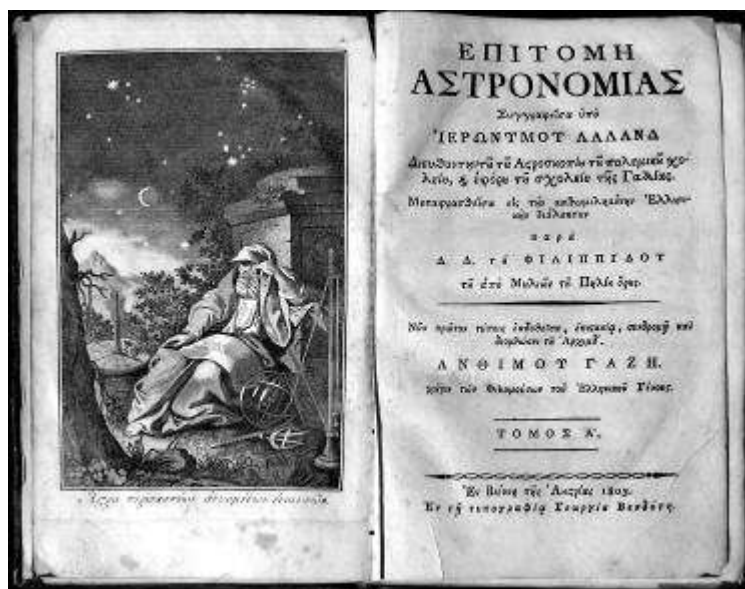

Fig. 4. Pagina de titlu – Joseph Lalande, *Epitomē Astronomias* (Viena, 1803).
 Fig. 4. La page de titre – Joseph Lalande, *Epitomē Astronomias* (Vienne, 1803).

Fig. 5. Pagina de titlu – Evghenie Vulgaris, *Ē Logikē* (Lipsca Saxoniei, 1766).
 Fig. 5. La page de titre – Evghénios Voulgaris, *Ē Logikē* (Leipzig, 1766).

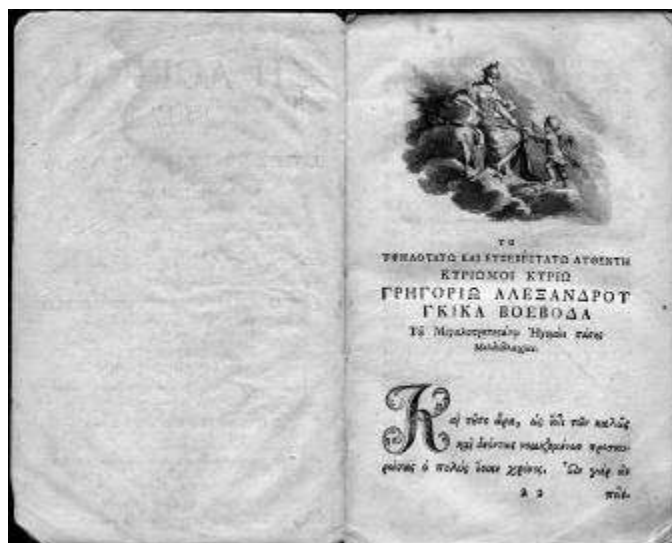

Fig. 6. Prefața dedicatorie închinată domnului Modovei Grigore Ghica – Evghenie Vulgaris, *Ē Logikē* (Lipsca Saxoniei, 1766).
 Fig. 6. Préface dédicatoire consacrée au Prince de la Moldavie Grégoire Ghika. – Evghénios Voulgaris, *Ē Logikē* (Leipzig, 1766).